

ЕКОТУРИЗМ ЯК СКЛАДОВА ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ

Стаття посвящена вопросам экологического воспитания. В работе акцентируется внимание на необходимости формирования экологической культуры в процессе обучения, анализируются принципы и методические подходы экологического воспитания студентов. Подробно рассматривается сущность, формы и перспективы развития экотуризма как важной составляющей экологического воспитания.

Людський вплив на природне середовище з кожним роком стає все більш відчутним. Антропогенне втручання, впливаючи на природні процеси, призводить до глобальних змін на планеті. Стан природного середовища в Україні, оцінюється фахівцями як критичний, коли вже неможливі його самовідновлення й самоочищення. В зв'язку з цим гостро стоять проблеми, пов'язані з боротьбою з наслідками шкідливих виробництв, нераціонального природокористування, неправильної побутової поведінки громадян, інакше кажучи, актуальним завданням сьогодення є ліквідація причин, що призводять до таких негативних екологічних наслідків. Для його вирішення, необхідне виховання екологічної свідомості, формування екологічної культури населення, тобто виконання кожною людиною правил природокористування в побуті, на лоні природи, на робочому місці.

В найважливіших міжнародних документах останнього десятиріччя, присвячених проблемам навколишнього середовища і гармонійного розвитку людства, велика увага приділяється екологічній культурі та свідомості, інформованості людей про екологічну ситуацію в світі, регіоні, на місці проживання, їх обізнаності з можливими шляхами вирішення різних екологічних проблем, з концептуальними підходами до збереження біосфери і цивілізації.

Вирішення проблеми підвищення екологічної культури лежить у площині освіти. Визнано, що формування екологічної культури в процесі навчання – це оптимальний шлях екологічного виховання, головною функцією якого є оптимізація відносин між природою та суспільством, а передумовою цього є опанування системи моральних норм, що стосуються як людського світу, так і світу природи. Без змін у культурі природокористування не можна розраховувати на позитивні зміни в екологічному стані; саме культура здатна привести діяльність людини у відповідність з біосферними і соціальними законами.

Головна мета екологічної освіти студентів – формування усвідомлення того, що виникла життєво важлива глобальна проблема довкілля й усього, що з ним пов'язане, усвідомлення того, що довкіллям необхідно опікуватися й що для цього треба мати відповідні знання, досвід, уміння, мотивації та обов'язки. Особливе значення розвитку екологічної освіти й культури надається в усьому світі останніми роками, коли стало очевидно, що одними з головних причин невиконання ухвал міжнародних екологічних форумів, угод і конвенцій з охорони природи є саме низька екологічна культура більшості населення планети, низький рівень екологічної освіти й свідомості, зокрема осіб, які приймають важливі рішення [1, с. 253 – 259]. Величезне значення для нашої країни має вирішення окреслених проблем саме сьогодні, коли Україна намагається інтегруватись у Європейське співтовариство, де питанням екологізації всіх сфер діяльності приділяється особлива увага.

Широке розуміння необхідності екологічної освіти і виховання почало приходити після здобуття незалежності України. У 1991-1996 роках над розробкою концептуальних засад працювали Білявський Г.О., Бровдій В.М., Волкова А.С, Івончик П.Н., Кучерявий В.П., Некос В.Ю., Пустовіт Н.О. та ін.

Усвідомлюючи необхідність створення передумов для збалансування інтересів суспільства та можливостей природи, подальшого соціально-економічного розвитку й стану оточуючого середовища, було розроблену Концепцію переходу України до сталого розвитку. Однак, впроваджувати в життя основні постулати даної Концепція неможливо без формування системи екологічних знань. Інакше кажучи, оскільки наше життя неможливо відокремити від навколишнього природного середовища, то потрібно, щоб система освіти мала екологічне спрямування.

Для прискорення процесу екологізації свідомості громадян країни необхідно запровадження комплексного та системного підходу до безперервної екологічної освіти через сім'ю, дитсадок, школу, вищі навчальні заклади у відповідності з прийнятою в 2002 році Концепцією неперервної екологічної освіти в Україні. Система неперервної освіти передбачає на кожному з цих етапів логічний розвиток, поглиблення екологічних знань.

Екологічна освіта – це сукупність наступних компонентів: екологічні знання – екологічне мислення – екологічний світогляд – екологічна етика – екологічна культура. Кожному компоненту відповідає певний рівень (ступінь) екологічної зрілості: від елементарних екологічних знань, уявлень дошкільного рівня до їх глибокого усвідомлення й практичної реалізації на вищих рівнях [2, с. 4 – 5].

Таким чином, екологічна освіта розглядаються, як неперервний процес, що охоплює всі вікові, соціальні та професійні групи населення і ґрунтується на таких принципах:

- системність, систематичність і безперервність, що забезпечують організаційні умови формування екологічної культури особистості між окремими ланками освіти, єдність формальної та неформальної освіти населення;
- орієнтація на ідею цілісності природи, універсальності зв'язків усіх природних компонентів і процесів;
- міждисциплінарний підхід до формування екологічного мислення, що передбачає логічне поєднання й поглиблення системних природних знань, логічне підпорядкування різнобічних знань основній меті екологічної освіти;
- взаємозв'язок краєзнавства, національного і глобального мислення, що сприяє поглибленому розумінню екологічних проблем на різних рівнях; краєзнавчий принцип екологічної освіти має бути вдосконалений і покладений в основу;
- конкретність та об'єктивність знань, умінь та навичок;
- поєднання високопрофесійних екологічних знань з високоморальними загальнолюдськими цінностями [2, с. 5 – 7].

Методичний аспект проблеми екологічної освіти студентів вищих навчальних закладів передбачає використання міждисциплінарного підходу, що дає змогу всебічно аналізувати будь-яке негативне явище в навколишньому середовищі, що виникло під впливом антропогенної діяльності, глибше осмислювати теорію взаємозв'язків суспільства і природи та будувати практичну діяльність в усіх сферах господарства країни на принципі гармонізації таких взаємозв'язків. Це забезпечить відповідну екологічну підготовку фахівців, що сприятиме формуванню активної громадської позиції щодо вирішення проблем захисту навколишнього середовища та переходу до сталого соціально-економічного розвитку країни.

Сучасний підхід до екологічного виховання повинен мати свій прояв й у сфері туризму. Туризм – одна з найпотужніших та екологічно вимогливих галузей світового

господарства. В зв'язку із зростаючим антропогенним впливом дуже актуально стоїть проблема збереження природного характеру ландшафтів районів масового туризму й відпочинку людей. Ще десятки років тому в системі підготовки організаторів туристсько-рекреаційної діяльності формувались знання та навички правильної поведінки в природному середовищі. Зараз в програмі підготовки студентів напряму "Туризм" велику увагу необхідно приділяти питанням, що стосуються екології людини, соціальної екології, забезпечення екологічної безпеки курортно-рекреаційних територій, екологізації туристичної діяльності.

Можна виділити цілий ряд завдань, які постають перед системою екологічного виховання студентів напряму "Туризм": усвідомлення особливостей природної та техногенної складових навколишнього середовища; отримання інформації про вплив туристсько-рекреаційної діяльності на довкілля як у позитивному, так і в негативному аспектах; формування навичок організації та здійснення екологічно безпечної туристсько-рекреаційної діяльності в різних природних комплексах – морських узбережжях, гірських регіонах, лісових територіях; опанування знань та вмінь екологічно культурної поведінки.

Форми екологічного виховання студентів можуть бути різними: лекції, диспути, практичні та семінарські заняття, проведення круглих столів з екологічної тематики, проведення ділових ігор екологічного спрямування, відвідування пам'яток природи, пропагандистська робота щодо охорони природи та інші [3, с. 10 – 12]. На нашу думку, однією з найбільш ефективних форм екологічного виховання є організація подорожей з метою відвідування незмінених людиною природних територій, об'єктів природно-заповідного фонду, інакше кажучи, екологічний туризм (або екотуризм) є важливою складовою екологічного виховання студентів.

Термін екотуризм трактується по-різному. Оскільки префікс "еко" означає вивчення загальних законів функціонування екосистем, то екотуризм можна розглядати як подорож з метою відпочинку та знайомства з новими регіонами та об'єктами й усвідомлення себе як складової частини природної або штучно зміненої екосистеми. Іншими словами, екотуризм – це культурний відпочинок на природі, який не завдає збитків навколишньому середовищу та дозволяє зберігати й відновлювати біологічну різноманітність та абіотичні умови існування живих організмів. Екотуризм орієнтує на відвідування територій природно-заповідного фонду, а це вимагає суворого дотримання правил охорони довкілля [4].

Екологічний туризм ґрунтується на таких концептуальних положеннях:

- мінімізація негативного впливу туристів на природне середовище та його компоненти при максимальному рекреаційному використанні;
- гармонійне поєднання людини, природного середовища та рекреаційної інфраструктури;
- відвідування рекреаційних природно-заповідних територій та об'єктів;
- науково-пізнавальне освоєння природного (біологічного, ландшафтного, пейзажного) різноманіття і гуманістичного потенціалу рекреаційних територій [5, стор. 241].

Проаналізувавши існуючі визначення та характерні риси екотуризму, можна виділити основні принципи екотуристичної діяльності:

- екотуризм стимулює та задовольняє потребу людини спілкуватись з природою шляхом відвідування незмінених або майже незмінених діяльністю людини територій;
- екотуризм характеризується незначним впливом на довкілля. Саме з цієї причини екотуристичні подорожі можуть проводитись до природних територій, що суворо охороняються;

– екотуристична діяльність запобігає негативному впливу на природу й культуру та сприяє охороні природи та гармонійному соціально-економічному розвитку територій;

– екотуризм – це подорожі, які поєднують відпочинок й екологічне виховання та сприяють збільшенню рівня культури взаємовідносин людини та природи, формуванню почуття особистої відповідальності за стан навколишнього середовища.

Головним для популяризації екотуризму є те, що він поєднує туризм і охорону довкілля, забезпечуючи, таким чином, економічні стимули охорони природи. Корисним є також підвищення суспільної свідомості та посилення розуміння взаємозв'язків між навколишнім середовищем і широким спектром культурних перспектив для суспільства. Ключова цінність екотуризму полягає в можливості забезпечити рівновагу між комерційною життєдіяльністю індустрії туризму та екологічною безпекою [3, с. 56].

Існує ще один аспект даної проблеми. Людина, яка знає та розуміє природу, буде надавати максимум зусиль для того, щоб завдати їй мінімальну шкоду. Тому необхідно приділяти увагу екологічному вихованню в навчальних закладах, необхідно навчити розуміти та любити природу.

Зараз все більше значення відіграє громадський моніторинг, який може проводитись і силами екотуристів. Тому просвітницьке значення екотуризму важко переоцінити. Учасники екотуристичних подорожей вивчають закони екології на власному досвіді, а не на абстрактних книжних і газетних прикладах. У результаті люди починають відчувати себе частиною природи, що є необхідною умовою для розвитку суспільства в цілому.

У контексті Концепції сталого розвитку, яка була визнана як ефективна модель організації абсолютною більшістю країн світу, в сфері туризму сформувалось поняття "сталий туризм" (sustainable tourism). Сталий туризм – найбільш молода концепція екологічного туризму – за своєю сутністю є частковим додатком концепції сталого розвитку, що передбачає інтеграцію соціальних, економічних та екологічних аспектів у практичній діяльності [4]. Необхідність сталого розвитку туризму з кожним роком стає все відчутніше, тому що стають очевидними негативні сторони впливу туристичної діяльності. Вплив окремих сегментів туристичної індустрії проявляється як в безпосередньому хімічному, фізичному або біологічному забрудненні природних компонентів, так і в непрямому впливі на їх якість. Зрозуміло, що втрачаючи екологічну привабливість, традиційні об'єкти туризму втрачають своє значення, а вся туристична інфраструктура починає працювати неефективно [6].

Зараз у суспільстві формується мислення з орієнтацією на сталий розвиток, що приводить до виникнення нових мотивацій й в туристичній сфері, які обумовлені надбанням такого туристичного досвіду, який був би екологічно й соціально відповідальним. Таким чином, трансформація мислення в суспільстві визначає еволюційний розвиток туристичної діяльності, що знаходить свій прояв у популяризації саме природо-орієнтованих видів туризму.

Тому, не дивно, що в останні десятиріччя екотуризм став таким видом туристичної діяльності, що найбільш динамічно розвивається. В Україні також існують передумови для розвитку такої діяльності. Однією з найбільш перспективних територій для розвитку екотуризму в Україні є, на нашу думку, Одеська область.

Одеська область є найбільшою за територією областю України. На території регіону збереглась значна частина заповідних територій. В Одеській області є 92 природно-заповідні зони, у тому числі міжнародного значення – Дунайський біосферний заповідник, площею 46402,9 га, державного значення – національний парк "Нижньодністровський", площею 22400 га, Дунайські та Дністровські плавні, ландшафтний парк „Тилигульський”, ботанічний сад Одеського національного

університету імені І.І. Мечникова, 19 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, 2 заповідні урочища, 20 озер і лиманів, унікальні запаси лікувальних грязей і мінеральних вод. Разом з тим, при наявності такого значного природного потенціалу, екологічний туризм в Одеській області знаходиться лише на початковій стадії розвитку. Причини цього різні. Одна з основних причин полягає в тому, що у заповідних територіях на першому місці завжди була природоохоронна та наукова діяльність, а не еколого-просвітницька та екотуристична. Українські національні парки мають досить недавню історію в порівнянні з національними парками світу, особливо США. Рівень відвідування заповідників та національних парків в Україні досить низький, деякі з них майже не мають буферних зон, які є об'єктами екологічного туризму в інших країнах.

Однак в останній час все більше уваги приділяється розвитку екотуризму в заповідних територіях. Прибуток від розвитку такої діяльності може направлятися на розвиток природоохоронної та наукової діяльності. В заповідних територіях Одеської області поступово розробляються та реалізуються програми розвитку природно-пізнавального туризму, створюються еколого-просвітницькі центри, наприклад в селищах Вилкове, Маяки. Але відсутність у більшості заповідних територій капіталу для створення екологічних центрів і розробки програм екологічного виховання не дозволяє в повній мірі здійснювати головне завдання екотуризму – екологічну освіту відвідувачів. На відміну від багатьох країн світу, де існує ціла мережа туристичних підприємств, що спеціалізуються на екологічних турах, в Одеській області тільки в останні роки декілька туристичних фірм почали роботу в цьому напрямі.

Перспективними для розвитку екотуристичної діяльності в Одеському регіоні є лиманно-гирлові комплекси – особливі природні утворення, що в більшості випадків являють собою перехідну зону між різними екосистемами. Такі унікальні райони характеризуються максимальною різноманітністю рослинних та тваринних організмів, високою біологічною продуктивністю. Більшість лиманно-гирлових комплексів охороняються законом як природні об'єкти особливого значення. На території Одеської області знаходиться декілька таких комплексів, наприклад, Дунайське гирло, Тузовська група лиманів, частина Дністровського лиману, міжріччя Дністр – Турунчук, Тилигульський лиман та інші. Різноманіття ландшафтів та природних співтовариств, сприятливі кліматичні умови, наявність пам'яток природи у межах лиманно-гирлових комплексів відкривають значні можливості для розвитку екотуризму та розробки багатьох водних та наземних маршрутів.

Найбільш популярним місцем для здійснення екотуристичних подорожей на території Одеської області є, безперечно, Дунайський біосферний заповідник. Дельта Дунаю як унікальний природний об'єкт з багатою флорою та фауною приваблює відвідувачів. Туристичні заходи є економічно вигідними й носять значну просвітницьку функцію. Відвідувачам заповідника пропонується ціла низка екологічних маршрутів у супроводі кваліфікованих інструкторів, які проводять екскурсії й знайомлять відпочиваючих з основними принципами екологічного туризму. Розглянемо, для прикладу, декілька екологічних маршрутів, які пропонуються у заповіднику.

Екологічний маршрут "Нова Земля". Дунай щороку виносить в Чорне море мільйони тон мулу. На передньому морському краї дельти з нього створюються нові коси та острови, які становлять наймолодшу сушу Європи. Саме такі місця й пропонуються до показу відвідувачам.

"Екологічна стежинка "Лебединка". Дельта Дунаю – рідкісний куточок Європи, де природа розвивається за своїми вічними законами. Колонії птахів та морських мілководних, природний заплашний ліс можна побачити подорожуючи таким маршрутом по прокладених дерев'яних стежках та познайомитись з екосистемою дельти Дунаю.

Маршрут "Заповідне морське узбережжя". Одна з самих великих річок Європи та Чорне море віками створювали Дунайську дельту. Ця природна територія майже не зазнала впливу людської діяльності. Подорожуючи таким маршрутом, туристи вчать правилам поведінки у природному середовищі та пізнають принципи екологічного туризму.

Маршрут "Нульовий кілометр". Ріка Дунай протікає по території восьми держав. Подолавши майже 2900-кілометрову дистанцію, Дунай впадає в Чорне море. Це місце має назву "Нульовий кілометр" і приваблює жителів Дунайського басейну. Спостереження за первозданною природою, приморськими пляжами, новоствореними на морських мілинах островами та косами, багатую фауною місцевості сприятимуть підвищенню екологічної культури та свідомості туристів.

Підсумовуючи результати аналізу матеріалів дослідження, можна зробити такі висновки.

1. Існує нагальна потреба у створенні діючої методики формування екологічної культури студентів засобами підвищення якості екологічної освіти та залучення майбутніх спеціалістів до еколого-практичної діяльності.

2. Підготовка студентів з високим рівнем екологічних знань, екологічної свідомості та культури на основі нових критеріїв оцінки взаємовідносин людського суспільства й природи, повинна стати одним з головних важелів у вирішенні надзвичайно гострих екологічних і соціально-економічних проблем сучасної України.

3. Екотуризм є однією з найбільш ефективних форм екологічного виховання студентів. Організація та проведення екотуристичних подорожей надають унікальну можливість трансформації антропоцентричного світогляду в біоцентричний, тому що дозволяє людині осмислити своє місце і роль у навколишньому природному середовищі [6].

4. Розвиток екотуризму сприяє як екологічному вихованню, так і залученню фінансових ресурсів у регіони країни. Іншими словами, розвиток екотуризму може бути стимулом сталого розвитку господарської діяльності відповідної території, мати значний вплив на збереження природного середовища та нести потужну просвітницьку та виховну функцію.

Література:

1. Білявський Г.О., Бутченко Л.І., Навроцький В.М. Основи екології: теорія та практикум: Навч. посіб. – К.: Лібра, 2004. – 386 с.

2. Про концепцію екологічної освіти в Україні // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – № 7. – 2002. – с. 3-23.

3. Методичні вказівки з організації екологічного виховання студентів (Відп. за випуск В.М.Мозгальова). – Одеса: ОДЕУ, 2004. – 59 с.

4. Арсеньєва Е.И., Кусков А.С., Феоктистова Н.В. Основные концепции и направления современного экотуризма: компаративный анализ // <http://www.tourlib.columb.net.ua/Statti/Tourism/arsenjeva.htm>.

5. Гетьман В.І., Лукьянова Л.Г. Сталий розвиток екотуризму на природно-заповідних територіях чорноморського регіону України. // Устойчивое развитие туризма на Черноморском побережье : Сб.материалов симпозиума.– Одесса: ОЦНТЭИ, 2001, с. 241-247.

6. Сафранов Т.А. Проблема экологизации туристической деятельности // <http://www.ecologylife.ru/tyrizm-2003/problema-ekologizatsii.html>. – 09.04.2003.